d) L'oposició al règim no desaparegué durant aquest període, malgrat que les execucions de presoners no finalitzaren fins l'any 1952, i que els detinguts per raons polítiques es comptaven per milers. L'oposició, tant a l'interior com a l'exili, sempre estigué organitzada tant en partits polítics com en associacions culturals. La policia reprimí i desarticulà brutalment aquests grups polítics, ja fossin formats per obrers, estudiants o exiliats que entraven clandestinament al país. L'oposició intel.lectual fou castigada, sobretot, amb la censura, la presó o els actes vandàlics dels grups d'activistes afectes al règim, encarregats de destrossar redaccions de revistes o diaris, editorials, llibreries o sales d'art. Aquesta mateixa oposició intel.lectual tingué vinculacions polítiques en molts casos, ja que hi havia intel.lectuals compromesos amb partits polítics concrets. Tant l'oposició política com la intel.lectual, però, es ressentiren enormement de la repressió i hagueren d'actuar en la més estricta clandestinitat. Això limità els efectes propagandístics de les seves accions entre la població, i llur influència fou reduïda a grups d'iniciats, amics, familiars o companys de feina.

Aquest període estigué fortament marcat, a més, pel que hom ha anomenat la contrarevolució eclesiàstica i cultural (Rama, 1977:126-129):

* **Eclesiàstica.**

Els anys compresos entre 1939 i 1953 estigueren marcats per una enorme influència clerical. Es l'època del "nacional-catolicismo". L'Església obtingué grans beneficis de la victòria franquista, tant polítics com materials i econòmics (34), i aconsseguí una llibertat

d'acció gairebé total per a potenciar la seva pròpia croada moral vers la societat civil. L'Església obtingué, a més, el control de l'ensenyament i ajudà eficaçment el nou règim, inculcant als joves l'odi al comunisme, la submissió, la moral catòlica més retrògrada i la indiferència i/o menyspreu vers les nacionalitats diferenciades i les llengües que els eren pròpies.

La signatura del Concordat de 1953 suposà, per al règim franquista, un reconeixement internacional que li feia molta falta. Però per a l'Església espanyola significà la ratificació dels privilegis que havien obtingut amb el final de la guerra, és a dir: -la negació de la llibertat religiosa; -el virtual monopoli de la cultura i de l'ensenyament; -i una gran influència en els mitjans de comunicació de masses (Rama, 1977:127).

*** Cultural.**

En acabar la guerra, bona part dels intel.lectuals havien marxat cap a l'exili i els que restaven patien les mateixes penalitats que la resta de la població. Perquè la majoria dels intel.lectuals havien restat fidels a la IIª República i les seves institucions. Els culpables de pensar o d'instigar les masses a la revolta foren castigats i el nou Estat, amb l'eficaç ajut de l'Església catòlica, inicià una tasca de reeducació de les noves generacions que implicà l'esterilitat creativa i una formació acadèmica molt deficient per a milers de joves.

La censura fou implacable amb els espanyols mateixos, i amb els autors estrangers, vius o morts, els quals consideraven perillosos o nocius. Així impediren l'entrada al país de totes les idees i corrents

estètics, culturals i científics que consideraven massa moderns o renovadors.

A la censura s'hi afegí l'autocensura dels escriptors, editors i periodistes que havien de treballar per a un públic privat de referències externes i bombardejats per les consignes i les notes d'inserció obligatòria a tots els mitjans de comunicació. A força d'anys de censura, de falta de formació, de tancament de fronteres i d'impossibilitat de contrarestar opinions i formacions educatives, tot plegat provocà el creixement d'unes generacions mancades d'esperit crític i d'un públic extremadament localista i provincià en les opinions i les aficions.

La solució per als pocs intel.lectuals que restaven a Espanya fou el replegament interior i la sortida a Europa tan bon punt això fou possible. Passar els Pirineus era entrar en una altra galàxia i tenir la possibilitat d'actuar com a autèntics intel.lectuals, amb independència del poder establert, exercint la crítica al sistema cultural i polític amb el qual no combregaven.

La contrarevolució cultural tingué, a més, a les nacionalitats històriques, un altre element essencial, que fou la repressió de la llengua i la cultura que els era pròpia. Per això els intel.lectuals d'aquestes contrades tingueren un altre motiu de lluita contra el règim: volien exercir el dret a pensar en un país lliure, però, a més, reclamaven el dret a pensar en el propi idioma.

En definitiva, Espanya fou mantinguda, deliberadament, amb un gran retard respecte dels altres països europeus en matèria d'educació, filosofia, ciències socials, religió i fins en l'estil de vida i les normes de convivència democràtiques (Rama, 1977:129).

Tot això fou el que propicià l'intent de genocidi de la cultura catalana, que no arribà a consolidar-se gràcies als factors polítics exteriors, a la pròpia resistència de la població i a l'esforç dels intel.lectuals per a mantenir el que era la seva raó d'existir.

NOTES AL CAPITOL IV.

(1) Abans i després de la guerra hi havia articles als diaris en contra de Catalunya i del catalanisme, considerats uns obstacles per a la consecució de l'"España imperial". Un exemple fou Ernesto Giménez Caballero, autor de "Ante la tumba del catalanismo. Un viaje con Franco a Cataluña", in Suplemento literario de VERTICE, Madrid, febrer 1942; i Amor a Cataluña, Madrid, Ed. Ruta, 1942 (p.167 i ss).

(2) Contra els partits polítics, sindicats, cooperatives, ateneus i periòdics s'aplicà la Llei de Responsabilitats Polítiques amb efectes retroactius.

(3) V. Josep M. Solé i Sabaté. La repressió franquista a Catalunya (1938-1953). Barcelona, Edicions 62, 1985. (Catalunya sota el franquisme). Segons Borja de Riquer (conferència a la UAB el 26 de gener de 1989), després de la guerra foren afusellats quatre mil catalans; quaranta mil patiren consells de guerra; entre vint mil i vint-i-cinc mil funcionaris foren acomiadats de la feina i a principis dels anys 40, hi havia a les presons de Catalunya més de vint mil homes i unes cinc mil dones. El 1939 hi havia tres camps de concentració per als "rojos" a Barcelona: Poble Nou, Montjuïc i Vall d'Hebron.

(4) Hi hagué una àmplia destrucció de les cooperatives agrícoles catalanes que passaren de més de sis-centes el 1936 a menys de cent quaranta el 1939 (Borja de Riquer, idem).

(5) Hi hagué tants abusos en les delacions que Mariano Calviño, cap de la Falange a Barcelona, per mitjà d'una circular interna, amenaçà els afiliats amb greus represàlies si denunciaven falsament algú (Borja de Riquer, idem).

(6) V. J.M. Colomer; J. Fabre i J.M. Huertas. "Miquel Mateu i Pla". L'Avenç, nº 15. Abril 1979. P. 6-11.

(7) V. Josep Pernau "Barcelona ha sido ocupada sin resistencia republicana". El Periodico, 26/I/1989. P. 20. I: Antoni Ribas/ Josep M. Huertas: "Cuando Barcelona dejó de ser republicana". El Periódico. 26/I/1989. P. 22.

(8) V. Ros Hombravella y otros. Capitalismo español: de la autarquía a la estabilización (1939-1959). Madrid, Edicusa, 1978. (Cuestiones Españolas, 52-53).

(9) El text íntegre es pot trobar a La Vanguardia Española el 28 de gener de 1939. O a Josep Benet: Cataluña bajo el régimen franquista. Barcelona, Ed. Blume, 1979 (Col. Leviatán, Sserie Política, 13). P. 214-218.

(10) Per a comprendre l'extensió de les prohibicions, v. Josep Benet. ibidem. Pag. 214-264. Val la pena recordar que a Barcelona hagueren de canviar el nom més de cent carrers, perquè a més d'haver de suprimir qualsevol referència catalana, desaparegueren països i ciutats

democràtics, ideòlegs perillosos, polítics i escriptors catalans, líders obrers, dates significatives del temps de la República, etc.

(11) A més de ser suspesos tots els diaris que pertanyien a partits polítics o sindicats d'esquerra, també foren suspesos tots els diaris escrits en català, per més que fossin d'ideologia moderada: La Veu de Catalunya (Lliga), El Matí (UDC), La Publicitat (Republicà), en són exemples.

(12) Dionisio Ridruejo renuncià, el 1942, a tots els seus càrrecs públics i s'apartà del règim "*en tanto que falangista; es decir, en cuanto me sentía falangista defraudado*". V. Marià Manent: "Catalunya en l'obra de Ridruejo". Serra d'Or, nº 193. Octubre 1975. P. 31-34. Per a conéixer l'opinió d'algun intel.lectual que dubtava de les bones intencions de Ridruejo envers Catalunya, v. l'entrevista feta a Andreu Avel.lí Artís Gener per Jordi Soler: "Tisner. Té el català més perfecte" Presència, nº 886. 12/II/1989.P. 6.

(13) Entre els mesos d'abril i d'agost de 1939 arribaren a Catalunya set-cents mestres provinents de castella i Extremadura. Venien a substituir els deportats i expulsats del cos. Foren un instrument molt eficaç de desestabilització perquè desconeixien l'idioma català i també els avenços que en el camp de la pedagogia s'havien assolit al Principat durant la Mancomunitat i la IIª República.

(14) A partir de la desfeta de 1898: *"la langue, la littérature et le catalanisme paraissent toujours plus s'identifier l'un à l'autre. Une*

fois le catalanisme considéré comme séditieux, l'Etat ne saura le combattre sans attaquer en même temps la langue, et donc, la littérature catalane. Et, par contre-coup, ni la langue ni la littérature catalane ne trouveront de sécurité hors du catalanisme" (Wolff, 1982:116).

(15) L'IEC fou suprimit i per a ocupar el seu lloc crearen l'Instituto Español de Estudios Mediterráneos, de trajectòria absolutament estèril.

(16) "*Después de la guerra es el 90 % de los intelectuales españoles que parte al exilio. España se convierte en un páramo intelectual"* (Díaz, 1974:15).

(17) Fou governador civil de Barcelona de juliol de 1939 a desembre de 1940. Sota el seu mandat fou executat Lluís Companys.

(18) Cap obra que figurés a l'Index romà podia ser publicada a Espanya.

(19) V. Quim Aranda "Confiscacions, bombes i censura editorial". Diari de Barcelona, 24/I/1989. P. VI. llibres.

(20) Pepa Gallofré. Conferència a l'UAB el 26/I/1989.

(21) V. Carme Molinero/ Pere Ysas: L'oposició antifeixista a Catalunya (1939-1950). Barcelona, La Magrana, 1981. (Els orígens,7); Hartmut Heine: La oposición política al franquismo. Barcelona, Crítica, 1983. (Temas Hispanicos, 103); Fernando Jáuregui/ Pedro Vega: Crónica del antifranquismo (1939-1962) .Barcelona, Argos-Vergara, 1983. (Primera

Plana, 34).; Sergio Vilar: Protagonistas de la España democrática. La oposición a la dictadura (1939-1969) París, Librería Española, 1968; Víctor Alba: La oposición de los supervivientes Barcelona, Planeta, 1978 (Textos, 36).

(22) Per la historia del franquisme v. a més: Max Gallo: Histoire de l'Espagne franquiste (2 vol) Verviers, Marabout Université, 1969.; Jacques Georgel: Le franquisme, histoire et bilan (1939-1969) Paris, Seuil, 1970 (Frontière ouverte); Guy Hermet : La politique dans l'Espagne franquiste. Paris, Armand Colin, 1971 (Dossiers UZ, 157); Luigi Romersa : España: cuarenta años y un día. Barcelona, Plaja y Janés, 1977; Ramon Tamames: La República. La era de Franco. Madrid, Aliaza Editorial, 1976. (Alianza Universidad, 51).; Sergio Vilar : Dictature militaire et fascisme en Espagne: origines, reproduction, luttes. Paris, Anthropos, 1977

(23) Franco, quan la guerra ja era gairebé perduda per als feixistes, explicà a l'ambaixador americà Hayes la seva teoria de les "tres guerres": "*una, de los anglosajones contra Alemania e Italia, en la que España era neutral; otra, la del Pacífico, en la que España era antijaponesa "y deseaba cooperar con los aliados"; y en fin, la guerra contra el comunismo en el frente del Este, en la cual España participaba con su División Azul*" (Tuñón, 1981:193).

(24) El comte de Jordana morí sobtadament el 3 d'agost de 1944. Franco designà com a successor José Félix de Lequerica, ambaixador de Franco a

Vichy i simpatitzant pro-nazi. Només ocupà aquest lloc un any i fou reemplaçat per Alberto Martín Artajo.

(25) Desaparició de la salutació feixista; disolució de la milícia que era l'organització paramilitar de la Falange; supressió de les tasques propagandístiques encomanades a la Falange; canvi de ministres amb l'entrada al poder dels membres de l'Asociación Católica Nacional de Propagandistas, a la qual pertanyia el nou ministre d'Exteriors; promulgació del "Fuero de los españoles" el 16 de juliol de 1945. A Catalunya fou cessat el governador civil Correa Veglison, un falangista convençut.

(26) El desembre de 1945 i fins el juny de 1947 fou governador civil de Barcelona, Bartolomé Barba Hernández, amic personal del general Franco. Coneixia l'existència de les reunions clandestines poètiques i autoritzà, tímidament, activitats culturals com les actuacions de L'Orfeó Català i les Festes d'Entronització de la Verge de Montserrat. Fou cessat, precisament, perquè aquesta festa esdevingué una manifestació popular de refermament nacional i se li n'escapà el control. Pels demòcrates catalans fou considerat com el punt de partida de la molt lenta recuperació de la consciència patriòtica. (Huertas, 1978:21).

(27) Divisió d'Alemanya; crisi de Berlín; el "teló d'acer", la guerra civil a Grècia i la creació del Pacte de l'Atlàntic són alguns dels importants motius que provocaren que l'Espanya franquista quedés una mica en segon pla a ulls de les potències occidentals.

(28) Les negociacions perquè els Estats Units puguessin usar les bases aèries en territori espanyol començaren el 1948.

(29) França tornà a obrir la frontera el mes de febrer de 1948. A partir de 1950 Espanya rebé ajut econòmic dels EUA. L'ONU derogà el 4 de novembre de 1950 l'acord de desembre de 1946 pel qual es condemnava el règim franquista.

(30) V. Féliz Fanés: La vaga dels tramvies, ; i del mateix autor "La vaga de tramvies de Barcelona", Arreu, nº 6. Novembre 1976. P.44-48.; Jaume Sobrequés: "Aproximació a un moviment pre-revolucionari", Arreu, nº 10, Desembre/gener 1977. P.43-45.; Josep Raventós: "Recordant la vaga de tramvies i la vaga general de març de 1951", Nous Horitzons, nº 41. Març 1978. P. 43-49.; J.LL. Taberner/ Agustí Oset: "La huelga general de 1951", Destino, nº 2047. 23/29-XII-1976. P. 68-71.

(31) Baeza Alegría fou governador civil des de juny de 1947 fins al març de 1951. Fou substituït per Felipe Acedo Colunga, que arribà a Barcelona després de la vaga dels tramvies i en marxà després dels fets del Palau de la Música de 1960. Sota el seu mandat es feren els darrers afusellaments al Camp de la Bota i se celebrà el Congreso Eucarístico Internacional de 1952.

(32) Morí el nen Joan Moreno Roig, de cinc anys, fill d'un treballador de la Pegaso.

(33) Altres ministres foren: el general Muñoz Grandes a l'exèrcit; Raimundo Fernández Cuesta, del movimiento; Joaquín Planell a Agricultura; Gómez de LLano a hisenda; el comte de Vallellano a Obres Públiques; Antonio Iturmendi a Justícia i Manuel Arburúa a Comerç.

(34) L'Església s'incorporà al pressupost de l'Estat i obtingué l'exoneració de tributs i la reparació dels temples destruïts durant la guerra. També influí enormement en la censura i aconsseguí que l'Estat es declarés oficialment catòlic i que impedís qualsevol altra manifestació religiosa que no fos la catòlica.

V. ELS INTEL.LECTUALS A CATALUNYA (1939-1953).

Si hom ha triat d'estudiar el cas específic dels intel.lectuals catalans i no dels intel.lectuals espanyols és perquè Catalunya és una nació on es distingeixen els elements que caracteritzen el "fet nacional": * component estructural o grup humà definit al voltant d'un espai econòmic delimitat i amb una estructura fixada de divisió del treball;

* la consciència de grup es tradueix, políticament, en una exigència d'autonomia que serà obtinguda en determinats períodes de la història. Quan la nació es troba sotmesa a l'Estat centralitzat espanyol, aquesta estructura política roman a la societat civil i reneix quan es donen les condicions adequades.

* l'estructura cultural específica de la nació. Aquesta crea una xarxa de funcions necessàries: comunicació concreta (llengua i símbols); ètica col.lectiva; institucions de socialització i mecanismes de legitimació.

Catalunya com a nació atorga una gran importància al caràcter irreemplaçable dels valors culturals que han de ser preservats i desenvolupats per mitjà de la valoració de la particularitat del grup. I aquesta és la funció que faran la majoria dels intel.lectuals, ja sigui en èpoques d'autonomia política o de desfeta nacional. En cadascuna d'aquestes situacions, la manera de dur-ho a terme serà, ben segur, diferent.

En el cas de Catalunya el que cal estudiar és com es produeix, durant el franquisme, l'accés dels intel.lectuals als béns culturals. No sembla que aquest accés sigui purament consumista-gratificant, sinó que es pot pensar que es tracta d'un intent de lligam, per via directa, amb els interessos establerts de la cultura o als interessos que sorgeixen dins del si de la pròpia societat civil. En qualsevol cas, tenir la possibilitat de gaudir de béns culturals de diferents classes, no serà igual per a tots els intel.lectuals que resideixen a Catalunya, sinó que entre aquests n'hi haurà de contraris i de resistents al règim polític sortit de la guerra civil; d'altres en seran partidaris, i uns altres nedaran entre dues aigües, per causes ben diverses, col.laborant tant amb els postulats ètics d'uns com amb les actuacions puntuals dels altres.

Després de la guerra, la societat estava escapçada, tenia poques possibilitats de recerca cultural o de protesta pels seus propis mitjans, per la qual cosa hem de considerar que els intel.lectuals que restaren al país volien contactar amb els interessos intel.lectuals defensats i establerts abans de la guerra per una població que regia els seus propis destins. Cada grup féu això segons la seva pròpia visió de la situació.

Gramsci deia que un intel.lectual és aquell que exerceix socialment la seva funció de pensador. A Catalunya, després de la guerra, gairebé no en queden, de persones que mereixin aquest qualificatiu. Una bona part d'aquells qui podien viure de la recerca científica, de la música, de la pintura, de l'ensenyament universitari, de l'edició de llurs llibres, s'havien exiliat. Llavors, ¿per què agafar els intel.lectuals per a explicar la situació política i cultural de Catalunya després de

la guerra? ¿Per què anomenar intel.lectuals aquells que treballen en la cultura oficial o en la clandestina en els primers anys del franquisme?. Doncs perquè tant els qui es queden a Catalunya com els qui tornen de l'exili a principis dels anys quaranta, com les noves generacions que s'incorporen al conreu de la cultura, pertanyen a les anomenades professions "clàssiques" (art, literatura) que forneixen d'intel.lectuals una societat. La majoria dels científics s'exiliaren, i els que es quedaren no tenien diners per a la recerca, per la qual cosa, en el camp científic, resultà molt difícil de fer feina en català -si hom exceptua les escasses publicacions científiques en català publicades clandestinament per l'IEC-. En canvi, per als escriptors, escriure en tots els gèneres, en la pròpia llengua o en la dels vencedors, era molt més senzill, tot i que per a molts l'aventura suposés no viure de la feina i vocació d'escriptor i no poder publicar les obres.

No fou fins als anys seixanta-setanta que les ciències socials adquiriren un gran relleu en el sector de la intelligentsia. Als anys quaranta i cinquanta, en una Espanya tancada a tota influència estrangera, el domini de la intelligentsia passava pels escriptors i els afins (periodistes, artistes de tota mena, crítics literaris i d'art). O sia que a Catalunya, a la dècada dels quaranta, l'intel.lectual és, abans que res, un home de lletres.

A Catalunya, la majoria dels homes de lletres no pogueren viure de llur producció literària , sinó de les altres ocupacions que exercien i que reflecteixen, amb excepcions (1), una formació de lletres. Així hom troba advocats, traductors, bibliotecaris, historiadors, crítics d'art o de teatre, treballadors a cases editorials, periodistes... Per això, en aquest cinquè capítol, els intel.lectuals dels quals hom parla són,

fonamentalment, els qui reconstruïren les xarxes culturals catalanes o bé col.laboraren amb les promogudes per la cultura oficial. Eren, majoritàriament, artistes, músics, escriptors i estudiants, ja que eren ells els qui més actuaren en els primers anys del franquisme.

El règim franquista no aconsseguí de crear cap projecte cultural propi, perquè desconfiava dels treballadors de la cultura. Això el portà a rebutjar gran quantitat de manifestacions culturals, a imposar una censura de ferro i la majoria dels intel.lectuals esdevingueren enemics naturals del règim, tant a l'exili com a l'interior. La crítica exterior, formulada des de països estrangers, podia ser manipulada gràcies al recurs d'una nacionalisme espanyolista exacerbat, mentre que al règim li fou molt més difícil d'assimilar les crítiques internes, sorgides, molt sovint, per boca dels intel.lectuals (2).

Per tant, la tria dels intel.lectuals, tot i ser un grup minoritari i format per una èlite, és correcta si hom vol estudiar les xarxes culturals existents en els primers anys del franquisme, que permeten de comprendre com s'ha arribat, culturalment a la situació que experimenta la Catalunya dels anys vuitanta.

V.1. ¿Qui són els intel.lectuals catalans?

Hi ha dues grans categories d'intel.lectuals catalans durant el franquisme i, especialment, durant els primers anys. D'una banda hi ha els intel.lectuals exiliats després de la guerra a Europa i/o Amèrica. De l'altra, aquells que es queden a Catalunya i pateixen les

conseqüències del final de la guerra com a membres del poble o facció vençuda en la contesa.

Aquesta recerca no s'ocupa dels exiliats, perquè hom considera que es tractaria de tot un altra tema. L'exili creà les seves pròpies organitzacions de cultura -revistes, cases editorials, Jocs Florals, etc- que caldria analitzar àmpliament (3). A més, els exiliats no es quedaren tots en un únic país, sinó que es dispersaren per diferents nacions europees i americanes, seguint les seves afinitats polítiques, l'oferta de treball, l'existència d'amics i parents a les terres que els acolliren, o simplement, la sort i el destí.

Els intel.lectuals exiliats es trobaren amb problemes particulars : des de l'adaptació a les terres que els acolliren fins a les lluites polítiques entre ells, passant per la decisió de tornar a Catalunya tot i la pervivència de la dictadura o de restar, per sempre més, lluny de la pàtria. En tot cas, els intel.lectuals que marxaren ho feren, majoritàriament, perquè havien estat fidels a la IIª República i les seves institucions i sabien que serien represaliats pels vencedors. Molts marxaren amb les famílies i el seu destí fou comú. S'exiliaren junts i tornaren junts -com Carles Riba. D'altres s'exiliaren primer els homes i després els seguiren les famílies -com Alexandre Cirici. I finalment, n'hi hagué que travessaren la frontera sols, mentre la dona i els fills es quedaven a Catalunya -com Maurici Serrahima. En qualsevol cas, en aquest treball no es parlarà de l'exili més que quan hom tracti els intel.lectuals que tornaren a la pàtria en els anys quaranta i s'incorporaren a la vida cultural catalana de l'època, esdevenint-ne peces més o menys vitals. També parlarem de l'exili quan hom cregui que les referències són imprescindibles per a comprendre el que succeïa a

l'interior, tenint present que hom no pretén d'analitzar la relació establerta entre interior i exili, sinó les dificultats per a la supervivència d'aquells qui es quedaren i de la cultura que defensaven. Per això hem dedicat només unes poques pàgines a explicar com Catalunya quedà òrfena de quadres dirigents.

L'altra part és la que parla dels intel.lectuals que quedaren al país i que, per la pressió ambiental i/o les convicciones ideològiques personals es dividiren, fonamentalment, en dos grups:

a) els qui mantingueren una actitud tancada a qualsevol tipus de relació amb els vencedors. Eren els vençuts, humiliats i silenciats per força i per convicció. Foren els resistents de la cultura catalana a l'època de les catacumbes. Es defensaren del genocidi cultural perpetrat pel règim franquista, i com a resistents, a vegades caigueren en posicions massa tancades, intransigents, puristes i localistes, provocades per la situació d'anormalitat que vivia el país.

b) els qui cregueren que la victòria franquista era irreversible i optaren per la col.laboració amb el nou règim. Aquests feren de més i de menys amb la cultura i la llengua pròpies de la nació i, sovint, adoptaren els models imposats pels vencedors. Procuraren crear una cultura catalana en castellà, en un intent de substitució/ adaptació de les característiques pròpies per les del bàndol guanyador de la guerra. Els resistents, en general, els consideraren uns traidors.

Entre aquests dos extrems hi ha molts casos particulars de persones que es vincularen amb ambdues faccions. Gent que escrivia en les dues llengües i que mantenia relacions d'amistat amb membres dels dos grups. Molts s'hi veieren abocats per les dures condicions econòmiques de la

postguerra. D'altres, per una ambigua actitud personal davant dels esdeveniments polítics. Per a tots fou una manera de subsistir en la misèria i l'adversitat.

Com s'organitzaren? Quines activitats encetaren? Amb qui es relacionaven? Quins eren els llocs comuns de trobada? Aquests interrogants es poden respondre a partir de les xarxes culturals que establiren.

V.1.1. L'exili.

La Guerra Civil Espanyola acabà, oficialment, el primer d'abril de 1939. El mes de febrer, les tropes nacionals havien ocupat Catalunya, amb la qual cosa es produí el més gran èxode de tota la guerra. Bona part de la població catalana, però també molts refugiats de la resta de l'Estat espanyol (4), passaren a França durant els mesos de gener i de febrer (5). Al llarg de tota la guerra s'exiliaren entre set-centes mil i vuit-centes mil persones, de les quals mig milió ho féu en els darrers mesos de la guerra. Gairebé la meitat d'aquesta xifra, uns dos-cents cinquanta mil, tornà a l'Espanya franquista entre 1939 i 1940 (Sueiro, 1985:95) (6). Les causes de l'exili cal buscar-les en la militància en partits polítics d'esquerra, la fidelitat a la República, el catalanisme (o el sentiment nacionalista), el rebuig dels valors defensats pels vencedors de la guerra, el desig de marxar amb els familiars i el mimetisme inconscient.

Una part dels exiliats moriren en els primers mesos i anys d'exili per causa de la gana, les malalties i les privacions de tota mena

patides a alguns dels països on anaren a parar (7); d'altres moriren durant la IIª Guerra Mundial i alguns encara als camps de concentració nazis.

Bona part dels exiliats -uns cent-quaranta mil (Sueiro,1985:97)- restaren a França, tot i les humiliacions, privacions i misèria que patiren i la hostilitat de bona part de la població francesa, fomentada, en els primers temps, per la premsa de dretes (Stein, 1981:35 i ss), i pel mateix conservadorisme de bona part de la societat on es refugiaren. A França, només alguns militants d'esquerra i alguns intel.lectuals feren crides al govern i a la població per tal d'ajudar als republicans vençuts i exiliats (8).

La resta dels exiliats intentà arribar a d'altres nacions europees (Bèlgica, Suissa, URSS) i a la majoria de les d'América Llatina. La Gran Bretanya i els Estats Units només acceptaren persones ben qualificades professionalment, i algun polític. El país que més i millor acollida donà als exiliats fou Mèxic, amb Lázaro Cárdenas com a president (9), i també l'Argentina, Xile, i Veneçuela. D'altres s'instal.laren al Brasil, Panamà, la República Dominicana, etc., en espera d'un retorn que creien proper.

L'exili espanyol tingué algunes característiques fonamentals, com l'adhesió a la legalitat republicana, l'anada massiva a Estats americans de parla castellana, i el fet que s'exilià tota una forma de govern amb les corresponents institucions polítiques, homes d'estat, intel.lectuals i part de la població que li donava suport. A més, continuaren mantenint la ficció política republicana fins que, el 21 de juny de 1977, el darrer govern de la República a l'exili s'autodisolgué.

Però tot i això, els estudiosos de l'exili han acostumat a dividir llurs recerques entre "l'exili francès" i "l'exili americà" (Abellan, 1983:70). El motiu és que a França hi restà la base proletària, obrera i sindicalista, mentre que a Amèrica s'hi desplaçaren els intel.lectuals i els treballadors de la cultura. Si bé les diferents manifestacions formen part d'un mateix exili, tenen valoracions diferents. Així, mentre l'exili americà és la "consciència" i el "cap" perquè dóna prestigi a l'exili republicà per causa de llurs aportacions culturals als diferents països on s'instal.len; l'exili francès és la "moral" i el "cor" perquè els exiliats a França lluitaren per la llibertat mitjançant els sindicats, els partits polítics, les guerrilles (maquis), i a la IIª Guerra Mundial.

En el període de temps que comprèn aquest estudi (1939-1953), l'exili espanyol -en el qual hom inclou el català- passà per dues fases:

a) <u>1939-1950</u>

Aquesta fase comprèn el període de la IIª Guerra Mundial. L'esperança dels exiliats en el triomf dels Aliats, el restabliment de la República espanyola i, per tant, el retorn a la pàtria, els ajudà a viure fins que acabà la guerra. En aquesta època hi havia dos centres de poder importants: a Londres, hi vivia Juan Negrín, qui representava la continuïtat de les institucions de la IIª República (Marichal, 1976:36). A Mèxic hi havia Indalecio Prieto i altres polítics. Fins el 1945 hom intentà salvar el sentit espiritual de la República (10), però la divisió política republicana de la darrera fase de la guerra espanyola continuava present (Marichal, 1976:37). De 1945 a 1950 els exiliats visqueren amb l'esperança fonamentada del retorn pel triomf dels Aliats

i per unes primeres mesures (11) que semblaven afavorir el restabliment de la República.

b) De 1950 endavant

Desaparegueren totes les esperances dels exiliats en no canviar la situació política a Espanya, ja que les potències occidentals no passaren de les condemnes formals al règim franquista. La diplomàcia franquista, mentrestant, intentava -i aconsseguí- de trencar l'aïllament internacional a què era sotmés el país i que finalitzà en els anys compresos entre 1952 i 1956 (12). Els exiliats intentaren, llavors, de crear lligams amb les forces d'oposició al règim que començaven a actuar a l'interior de l'Estat espanyol.

-Els intel.lectuals exiliats-

L'exili republicà destacà perquè arrosegà la major part dels intel.lectuals de cada ciutat. Espanya quedà deserta de quadres, perquè el 90 % de persones que treballaven en especialitats culturals marxaren (13). La fugida es feu davant la satisfacció dels feixistes, ja que el diari falangista **Arriba** (30 abril 1939) es dirigia als intel.lectuals amb un contundent "Huid y no volvais. Dejadnos y no volvais".

¿Per quins motius la majoria dels intel.lectuals eren a favor de la República? La cultura i la intelligentsia espanyola en general havien tingut un dels moments de màxima brillantor i protagonisme durant la IIª República. Quan començà la guerra, les tropes feixistes invocaren els

principis totalitaris i la negació de la cultura, com ja havia succeit a la Itàlia de Mussolini i a l'Alemanya de Hitler, on l'empresonament i l'exili havien afectat molts intel.lectuals. Així és que els intel.lectuals republicans comprengueren que si guanyaven les tropes del General Franco, podien donar per perdudes la llibertat d'expressió, la convivència democràtica i les variades formes culturals, a més de perillar llurs pròpies vides (14).

Per tots aquests motius, durant la guerra, els intel.lectuals crearen la "Alianza de Intelectuales Antifascistas para la defensa de la cultura" (1936), que es plantejà immediatament la necessitat de la transformació de la funció intel.lectual com a conseqüència de la conjuntura de la guerra (Abellán, 1983:16). En definitiva, l'intel.lectual espanyol durant la guerra havia d'abandonar el caràcter elitista de la seva "professió" i havia, en canvi, de comprometre's amb la lluita del seu poble per tal d'aconsseguir la llibertat entre tots.

Aixi, quan el poble al costat del qual lluitaven fou derrotat i molta gent s'exilià, els intel.lectuals també marxaren, fent bones les paraules d'Abellan (1983:118): *"Los intelectuales constituyen tradicionalmente la "conciencia disidente" de un país donde ésta se paga irremisiblemente con la vida, con la cárcel o con el destierro"*.

De Catalunya també en sortiren les personalitats intel.lectuals més rellevants de tots els camps del saber (15). Els científics s'instal.laren a Gran Bretanya i als Estats Units, preferentment, mentre que els homes de lletres restaren a França o embarcaren, amb l'ajut de la SERE (Servicio de Evasión de los Republicanos Españoles), cap als països d'Amèrica Llatina. Els catalans, en general, foren estranys arreu i assumiren la tasca essencial de mantenir la identitat de la seva gent.

Això significava donar suport a la llengua catalana i a l'esperit del país amb tots els mitjans a llur abast: cançons, casals, revistes, Jocs Florals, teatre, relació amb organismes internacionals, etc. Els catalans que anaren a Amèrica trobaren, a moltes ciutats, els "casals" creats pels emigrants de principis de segle, que gaudien de revistes, orfeons i esbarts... Així, molts pugueren revitalitzar algunes publicacions que feia anys que s'imprimien -**Germanor** de Xile; **Ressorgiment** de Buenos Aires; **La Nova Catalunya** de Cuba-, i en crearen d'altres com **La Revista dels Catalans d'Amèrica** i els **Quaderns de l'exili** a Mèxic, mentre que a França s'editaren **Revista de Catalunya** i **El Poble català**..

Però per a tots aquells que, per causa del seu ofici, havien d'escriure o exercir la docència a les Universitats -historiadors, filòsofs, periodistes, escriptors-, l'adaptació no fou fàcil i fins hagueren de canviar de llengua:

> *"Un catalán, un gallego en el exilio. ¿Para quién escriben? Su soledad era mucho mayor que la de los escritores en lengua castellana. Era la casi total incomunicación"* (Albornoz, 1972:50).

Malgrat els inconvenients, publicaren en català novel.les, contes, poesia, assaigs, narracions, llibres d'història, de filosofia, etc., als diferents països d'exili, i hom pot dir que de 1939 a 1945 sortiren trenta-un títols a l'estranger i el 1946 foren quaranta-vuit obres (16). O sia, que foren els exiliats els qui mantingueren la publicació de llibres en català. No fou fins anys més tard que la proporció s'invertí, i hom editaria més llibres en català a Catalunya, tot i la prohibició i la censura del règim, que no a l'exili. Molts escriptors catalans es consagraren com a tals a l'estranger (Manent, 1985:66), i fins anys més

tard, llurs obres no serien conegudes pels catalans que havien restat a la pàtria.

Els anys més importants de la cultura a l'exili ofren, doncs, de 1939 fins al final de la IIª Guerra Mundial, data en què es relaxà una mica el règim policíaco-repressiu del general Franco, i en què els treballadors de la cultura a la clandestinitat pogueren arriscar-se a fer activitats una mica més públiques, tot mantenint els contactes amb els exiliats. Els anys 1939 i 1940 foren bàsics segons Triadú perquè:

> *"La incomunicació no podia ser total, i per tant, les posicions culturals i literàries de l'exili, prou conegudes, tenien el prestigi intel.ligent i la força de l'exemplaritat. Eren, en definitiva, l'herència vivent, encara lliure, representada legítimament per uns homes, unes obres i unes publicacions que la feien -encara!- rica i plena en la desgràcia".*

A partir de 1950, en canvi, el paper que els exiliats havien assumit com a grans salvadors del patrimoni cultural català, començà a decaure, perquè la situació política a l'interior del país i l'empenta dels qui havien quedat a Catalunya ajudats per les noves generacions, impulsaven una cultura mig pública mig clandestina que augmentava, lleument, el seu ressó i la seva importància i qualitat. A més, les manifestacions culturals i literàries a l'exili patiren falta de suport econòmic, i tot i que sortiren revistes molt interesants -com **La Nova Revista**; **Pont Blau**-, les dificultats per a la literatura catalana a l'exili foren cada vegada més grans. A partir dels anys 50, però, cal remarcar *"la voluntat creixent de connectar els escriptors de l'exili amb els de l'interior, units, al capdavall, per uns mateixos ideals culturals, morals i polítics"* (Gallén, 1987:235). El fet és que amb el pas dels anys, els exiliats acabaren per no conèixer bé la situació interna de Catalunya. A més, vivien en Estats diferents i no realitzaven una activitat conjunta,

encara que sí que es trobaven en actes esporàdics, com els Jocs Florals, i destacaren, sobretot, com a individualitats remarcables.

Així, doncs, el nombrós grup dels intel.lectuals que s'exilià representava el millor del país. Molts d'ells havien ostentat papers destacats durant els governs de la Mancomunitat i de la Generalitat. Fou el grup que, després de la guerra civil, treballà amb la més gran llibertat, però en nacions hostils i/o indiferents d'América i d'Europa. Tenien pocs diners i reberen el suport moral i econòmic dels emigrants catalans que havien anat a Amèrica a fer fortuna. Els intel.lectuals exiliats tenien llur cultura formada i llur prestigi intel.lectual reconegut. En l'exili fomentaren el conreu d'una consciència catalana i democràtica.

V.1.2. Els resistents i els col.laboradors amb el règim franquista.

La societat civil catalana, perfectament definida durant el primer terç del segle XX, quedà anorreada en acabar la guerra i perdé l'Estatut d'Autonomia i totes les reivindicacions polítiques que havia aconseguit durant les époques de la Mancomunitat i la Generalitat. ¿Què podia fer la població que es quedà a Catalunya? La resposta era sobreviure en el clima de misèria que imperà a la primera postguerra. Però, a més de sobreviure, les capes intel.lectuals que romanien al país tenien dues solucions: emmotllar-se a la nova situació o rebutjar-la resistint-se a ser-ne integrats.

Hi hagué un ampli grup que resistí al règim franquista, perquè el seu caràcter nacionalista els feia veure els nous governants no només

com a "estrangers", sinó també com als usurpadors d'un poder que, legalment, no els pertanyia i que utilitzaven per a desmantellar el sistema cultural que els era propi. Aquests intel.lectuals, que ho tenien tot en contra, pretenien contactar amb els interessos culturals establerts abans de la guerra, per una societat que dirigia el seu destí. En aquestes circumstàncies, en què la societat civil estava molt clarament definida, però estava destrossada; l'actitud voluntarista dels intel.lectuals per a vincular-se i recuperar una cultura important significava, també, la reivindicació d'un procés nacional o d'autodeterminació. Així, les categories intel.lectuals vinculades a la cultura, a l'ensenyament, a les professions liberals o als partits polítics tingueren -o podien tenir- un rol central en aquest procés, encara que només fos amb l'intent de salvaguardar el que quedava després de la derrota.

Perquè el 1939 el món cultural català estava desintegrat per causa de l'exili; del bilingüisme; del refugi a la clandestinitat dels que volien continuar treballant en català i de l'actitud de genocidi cultural impulsada pel nou règim. Per tant, la cultura catalana, perduda la força expansiva que havia adquirit sota els governs autònoms, es trobava en una simple situació de resistència.

En general, els intel.lectuals estaven separats de les autoritats perquè representaven l'enemic, i de la població per causa de la censura i de la repressió. Estaven, doncs, aïllats. no tenien públic ni cap institució política o cultural pròpia dempeus. No hi havia elements exteriors que cohesionessin la població. Els intel.lectuals resistents, per tot això, s'aferraren al sentiment nacional per no veure morir el seu país. Per a la majoria d'ells, l'element aglutinador fou la llengua,

i el conservar la cultura específica vehiculada per mitjà d'aquesta llengua. Per això, les obres creades foren individuals, fidel reflex de les angoixes de cadascun, tot i que podien ser representatives de les angoixes d'una part de la societat.

Enfront d'això hi hagué l'espanyolització de la cultura catalana. Els intel.lectuals castellans -o catalans traspassats de formes culturals- influïren en la cultura de Catalunya perquè ocuparen els diaris i revistes -únicament permeses en castellà-, publicaren llibres en castellà, i donaren classes a la Universitat des d'on s'encarregaren de la formació intel.lectual, moral, cívica i lingüística de les noves generacions. Aquesta situació passava per la supressió de la cultura autòctona.

Si tenim en compte que la preocupació cultural és la pedra de toc per a contrastar la darrera situació existencial d'un poble, que sempre resumeix en la cultura que és capaç d'engendrar la seva autèntica imatge històrica, cal fer atenció en la producció cultural dels grups i en la seva representativitat del conjunt de la població catalana.

La cultura, en darrer terme, és el "crit de la col.lectivitat" (Alcover,1978:48) davant de qualsevol aparrell estatal que humilia o coacciona a les persones en benefici dels seus propis interessos. Les veus qualificades, els intel.lectuals, solen ser els que emeten els crits -fins si són febles-, en nom d'aquells que no saben o no poden fer-ho. Altra cosa és que aquests se sentin identificats amb allò que els intel.lectuals diuen.

Hom constata que l'intel.lectual, per a complir la funció de representant del crit del poble, no pot viure al marge d'aquest, sinó amb aquest, si vol ser-ne un autèntic portaveu. En situació de